

Ковтун А.А.

Розширення семантики українських релігійних лексем за межами релігійної сфери

Ковтун Альбіна Анатоліївна, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Анотація. Автор статті з'ясовує, що використання релігійної лексики поза релігійною сферою сприяє появі у загальнонародному українському словнику одиниць із розширеною семантикою, чого досягнуто через витіснення архісемами з релігійних значень диференційних семантичних ознак, пов'язаних з релігією. Широкі значення особливо активно утворюються в лексемах, які колись, до спеціалізації, уже були широкими, проте оновлені широкі утворення часто містять стилістичні або емоційно-оцінні уточнення. Історичні джерела презентують багато загублених розширень релігійних значень, а також значень, які розширеними можна вважати лише після відновлення за словниками їхніх первинних значень, оскільки ті уже забули.

Ключові слова: семантика, сема, архісема, диференційна сема, периферійна сема, розширення семантики

Вступ. Будь-який термін як елемент спеціальної лексики підпорядковується обов'язковим ознакам (системність, дефініція, точність семантики, висока інформативність, тенденція до однозначності, відсутності емоційної маркованості тощо). Однак, потрапивши за межі фахової мови, вузькогалузева лексема як одиниця динамічного словника мови загалом часто зазнає таких змін, як звичайне слово, – розширюється, звужується, вживається в переосмисленому значенні, закріплюючи за собою це значення [8, с. 175]. У працях багатьох мовознавців (В. Виноградова, В. Даниленка, В. Жайворонка, О. Єрмакової, Л. Капанадзе, Л. Кутаревої, Г. Маджук, І. Огієнка, Т. Панько, Л. Полюги, В. Русанівського та ін.) здійснено дослідження взаємодії спеціальної й загальноновживаної лексики. Об'єктом низки наукових робіт (В. Німчука, С. Біблі, Н. Пуряєвої, І. Бочарової, Г. Наконечної, Ю. Осінчука, Н. Піддубної та ін.) стала релігійна терміносистема. Поряд з установленням складу й структури тематичних груп релігійної термінологіки, аналізом історії й джерел її походження дослідники з'ясовують низку питань щодо формування в українській мові семантичної варіантності лексем. Перевагу зовнішньої полісемії пояснюють «семантичною взаємодією загальноновживаної й термінологічної лексики, основними виявами якої були: церковна термінологізація загальноновживаних слів та детермінологізація церковно-обрядової спеціальної лексики» [13, с. 11]. Мовознавці констатують факти звуження значення під час термінологізації загальноновживаної лексики, метафоричне й метонімічне переосмислення загальноновживаної та релігійно-термінологічної лексики. З огляду на те, що вихід спеціальної лексики за галузеві межі, порівняно з її функціонуванням у звичному для неї середовищі, досліджено мало, а розширення семантики релігійного слова в загальному мовленні ще не було об'єктом окремого лінгвістичного студіювання, вважаємо нашу роботу актуальною.

Короткий огляд публікацій з теми. Основні типи смислових змін за логічними відношеннями між первинним і вторинним значеннями *розширення* значення (як наслідок збільшення семантичного обсягу слова й збіднення змісту понять) і *звуження* значення (як наслідок зменшення семантичного обсягу слова й збагачення змісту понять) [12, с. 106] розвиваються на парадигмальному рівні та стосуються членів однієї парадигми. Розширення загалом є менш звичайним явищем, ніж звуження, оскільки панівною тенденцією розвитку будь-чого є „розвиток у бік диференціації, а не в бік узагальнення” [16, с. 28]. Звуження семантики загаль-

новживаного слова при одночасному збагаченні його змісту вчені здебільшого відзначають під час термінологізації [12, с. 107; 2, с. 3]. Розширення значення слова (аж до появи лексичної семантики, у якій наявний високий ступінь узагальненості – еврисемії [4, с. 126-128]) властиве детермінологізації, хоча, як зауважують окремі дослідники [напр., 14, с. 67], лексеми можуть розширювати свою семантику і в процесі термінологізації (термін *супутник* «небесне тіло, яке рухається навколо планети або зірки» постав на ґрунті відомих загальноновживаних значень, зберігаючи їхній основний елемент «те, що супроводжує кого-, що-небудь» [9, с. 43]). Детермінологізацією називають «уживлення» термінів у загальну мову [10, с. 138], а саме: а) входження терміна у формі слова з термінологічним значенням до складу загальної мови (так звану поступову узуалізацію термінологічного значення, або функційну детермінологізацію), б) появу нових утворень на основі фахової одиниці (семантичну детермінологізацію) [5, с. 8]. Різновид семантичної детермінологізації розширення й звуження значення часто пов'язують з метафоризацією та метонімізацією: М. Покровський, Л. Булаховський, Ю. Волекжаніна, О. Тур та ін. стверджують, що звуження й розширення супроводжують інші типи семантичних змін (*ілюмінатор* «кругле, з грубого скла вікно на кораблі» → «вікно звичайної форми» – приклад розширення семантики слова на підставі його метафоризації в художньому мовленні [8, с. 176]); Г. Залізник вважає звуження й розширення засобами, які підпорядковують собі метафорне й метонімічне перенесення [7, с. 399]. А. Журавльов і Л. Бабенко пропонують називати звуження й розширення синекдохами [6, с. 55; 1, с. 62]. До синекдохи відносить родовидовий та видо-родовий зв'язки О. Тараненко [15, с. 583], а відомо, що зв'язок між видом і родом у діахронічному плані – це звуження й розширення значення [11, с. 228].

Незважаючи на те, що перші дослідження процесів розширення і звуження значень було розпочато ще у XIX ст., в зарубіжному та українському мовознавстві немає загальноприйнятої методики, за якою можна було б легко відмежовувати ці типи смислових змін від перенесень за суміжністю та подібністю. Найчіткішим у плані розмежування типів семантичної деривації нам видається дослідження М. Нікітіна, у якому мовознавець компактно, за допомогою символів, надав своїм судженням про співвідношення первинного й похідного значень економного вигляду. Формалізовані спостереження вченого мають евристичну цінність, суть яких,

вважаємо, можна звести до важливості з'ясування місця спільної частини первинного і вторинного значення в семантичній структурі похідного утворення, а саме: 1) архісема вихідного значення, від якого походить метонімічне значення, індукує архісеми метонімічного утворення лише імпліцитно (у складі видової, а не родової частини ядра), тобто стає диференційною; 2) ядерні (рідше) й неядерні (частіше) семи вихідного значення у метафорних утвореннях завжди відіграють роль диференційних сем; 3) архісеми вихідних значень під час звуження й розширення зберігаються [11, с. 233-237]. Отже, однакові архісеми у вихідному й похідному значенні свідчать про утворення звужених і розширених значень.

Мета статті – визначення специфіки розширення значень релігійних лексем у процесі виходу їх за межі релігійної сфери.

Матеріали й методи. Матеріал дослідження – це вибірка з українських загальномовних лексикографічних джерел тих номінацій, які утворилися через розширення значень релігійних лексем. У роботі подано такі скорочення використаних словників:

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. В.Т. Бусел.] – Київ; Ірпінь, 2007;

СУМ-1 – Словник української мови / [відп. ред. В.В. Жайворонок]. – Київ, 2012;

СУМ-20 – Словник української мови: у 20 т. [Електронний ресурс] / [гол. наук. ред. В.М. Русанівський]. – Київ, 2010-2014. – Режим доступу : <http://corpora.ulif.org.ua/ExplS/>;

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: [у 7 т.] / [гол. ред. О.С. Мельничук]. – Київ, 1985–2012;

МСДРЯ – Срезневський І.И. Матеріали для словаря древне-русского языка по письменным памятникам. – Санкт-Петербург, 1893–1912;

ІЕССРЯ – Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. – Москва, 1999. Методи дослідження – спостереження, описовий, структуральний, зіставний, порівняльно-історичний.

Результати та їх обговорення. Лексикографічний матеріал української мови містить чималу кількість релігійних лексем, які оновили загальноживану мову розширеними значеннями нерелігійної тематики. Так, релігійне значення лексеми *правовірний* «який суворо дотримується догматів певної віри, релігії» розширилося, вийшовши за межі галузевої лексики (*Водночас Ліберман ніколи не зраджував принципи своєї партії, за ним недарма закріпилася характеристика «правовірного демократа»* (газ. «Дзеркало тижня» № 32 / 2000 р.) – нові значення лексем далі подаватимемо без текстуальних ілюстрацій з огляду на обмежений обсяг статті; за потреби – контексти можна знайти за словниковими покликаннями), – «який послідовно дотримується якого-н. вчення, системи поглядів» (СУМ-1, с. 860), де відбулося витіснення конкретної семантичної ознаки ‘релігійність’ загальною ‘відданість ідеї’; релігійне значення лексеми *гріхопадіння* «за біблійним переказом – порушення першими людьми, Адамом і Євою, завітів, даних їм Богом» стало основою творення нерелігійного значення «моральне падіння, вчинок, що є відмовою від принципів, переконань або порушення норм моралі» (СУМ-1, с. 205) – через посилення ядер-

ної ознаки ‘порушення’ зникли конкретизатори ‘Адам і Єва’, ‘заповіді Бога’; релігійне значення лексеми *іменини* «особисте свято когось-небудь у православних і католиків, що припадає на день, у який церква відзначає пам’ять однойменного святого» розширилося до значення «день народження когось-небудь» (СУМ-1, с. 399) – посилена архісема ‘особисте свято’ деактуалізувала диференційну ‘святий’; від релігійного значення лексеми *посвячувати* «виконуючи відповідний обряд, надавати кому-небудь духовного сану, висвячувати» утворилися ширші значення «надавати кому-небудь певного звання, урочисто приймати до складу когось», «урочисто відзначати початок трудової діяльності юнака або дівчини» (ВТССУМ, с. 1076) – архісемна ознака ‘дозвіл на початок’ витіснила конкретизатори ‘релігійна діяльність’, ‘духовна особа’, ‘духовний сан’; релігійне значення лексеми *відхрепцуватись* «хрестячись, намагатися відвернути нечисту силу» набуло загального змісту «всіляко відмовлятися від когось, чогось-небудь» (СУМ-1, с. 147) – посилено архісеми ‘неприйняття’ й деактуалізовано неядерні семи ‘нечиста сила’, ‘жест хреста’; релігійне значення лексеми *по-божому* «як належить при зверненні до Бога, молячись» узагальнено до значення «як годиться, як слід; добре» (СУМ-1, с. 989) – утрачено диференційну сему ‘з молитвою (у зверненні до Бога)’, збережено лише архісеми ‘як годиться’ та ін. Саме зниклі диференційні ознаки містили інформацію релігійного характеру, тому їхня відсутність у нових значеннях вивела релігійні лексеми за галузеві межі. Посиленню архісем сприяла актуалізація нових інформативно невиразних семантичних ознак з периферії, що дало змогу співвіднести нові значення з ширшим колом явищ, напр.: *правовірний* – замість диференційної семи ‘релігійність’ актуалізовано ‘будь-що’, *гріхопадіння* – ‘заповіді Бога’, ‘Адам і Єва’ → ‘загальні моральні норми’, ‘будь-хто’, *іменини* ‘святий’ → ‘будь-хто’, *посвячувати* ‘релігійна діяльність’, ‘духовна особа’, ‘духовний сан’ → ‘будь-яка діяльність’, ‘будь-хто’, ‘певне звання’, *по-божому* – ‘з молитвою (у зверненні до Бога)’ → ‘з певними діями, відповідно до конкретної ситуації’.

Прикметним є факт активного поновлення призабутих загальних значень, від яких колись через встановлення гіпонімічного (родо-видового) зв’язку розвинулись вузькогалузеві релігійні значення: якийсь час спеціалізовані утворення функціонували разом з первинними (широкими), яких вони поступово витіснили, а згодом, вийшовши за межі релігійної діяльності, розширившись, фактично повернувши свою первинність. Так, релігійне значення лексеми *проповідувати* «виголошувати проповідь; давати настанови релігійно-повчального характеру» розширилося до «поширювати, пропагувати яке-н. учення, ідеї і т. ін.», «розм. повчати» (ВТССУМ, с. 1164); у мові Давньої Русі схожі значення «сповіщати», «виголошувати що-небудь», «повчати» (МСДРЯ, II, с. 1557) були основними (слово походило від праслов’янського *věděti* ‘знати’), утвореного семантичним переходом від «бачити», з чим пов’язують подальше закріплення за словом *věděti* значення ‘знати’, а «бачити» – за *viděti* (ЕСУМ, III, с. 291)). Аналогічні розширення в сучасній мові: *проповідь* «промова релігійно-повчального змісту» → «публічний виступ на яку-н. тему» (ВТССУМ,

с. 1164)) – у мові Давньої Русі значення «виголошення» було основним (СДРЯ, II, с. 1557); *проповідник* «хто поширює яке-н. віровчення» → «хто поширює які-н. погляди, ідеї і т. ін.» (ВТССУМ, с. 1164) – у мові Давньої Русі «глашатай» – основне значення (МСДРЯ, II, с. 1557). Спочатку загальні значення звужувалися (спеціалізувалися), а згодом знову почали набувати узагальнювального характеру, при чому нерідко у нових розширених значеннях архісеми «міцнішають», вивільнюючись від диференційних сем зі спеціалізованих значень, завдяки актуалізації функційно-стилістичних макрокомпонентів, що вносять додаткову семантичну ознаку «стиль» та її конкретизатори, помічені у словниках ремарками: *книжне* – *протестант* «послідовник, прихильник протестантизму» → «*книжн.* хто протестує проти кого-, чого-небудь» (СУМ-1, с. 924); *урочисте* – *освячувати* «святити» → «*висок.* підносити, звеличувати, облагороджувати що-небудь» (СУМ-1, с. 697), *посвячувати* «здійснювати церковний обряд, що символізує очищення чого-н. від гріховності», «виконуючи відповідний обряд, надавати кому-небудь духовного сану, висвячувати» → «надавати кому-небудь певного звання, *урочисто* приймати до складу когось», «*урочисто* відзначати початок трудової діяльності юнака або дівчини» (ВТССУМ, с. 1076); *розмовне* – *по-божому* «як належить при зверненні до Бога, молячись» → «*розм.* як годиться, як слід; добре» (СУМ-1, с. 989). Рідше розширення семантики супроводжують конотативні семи – компоненти оцінки й емоцій: *богомаз* «іконописець» → «*розм.-зниж.* поганій художник» (СУМ-1, с. 65), «поганій художник» (СУМ-20).

Процеси розширення значення активно відбуваються в запозиченій релігійній лексиці. Іншомовні слова так адаптувалися у лексичній системі української мови, що стали самостійним матеріалом для багатьох семантичних інновацій: *неофіт* (< гр. «новозасадження») «новий прихильник якоїсь релігії» → «новий прихильник якого-небудь учення, суспільного руху або новак у чому-небудь» (ВТССУМ, с. 771), *прозеліт* (< гр. «пришелець») «особа, що прийняла нове віросповідання; неофіт» → «*книж.* новий палкий прихильник якого-небудь учення, теорії, переконань і т. ін.» (СУМ-1, с. 907), *аскет* (< гр. «борець, подвижник») «у давнину – християнський подвижник, який виснажував себе постом; пустельник» → «людина, яка вкрай обмежує свої життєві потреби, веде суворе життя» (ВТССУМ, с. 42), *анакорет* (< гр. «відходжу») «релігійний фанатик, який живе у відлюдному місці – в пустелі, печері тощо; пустельник» → «людина, яка живе самотньо, уникає спілкування з людьми; відлюдник, самотник» (СУМ-20), *месіанізм* (< гр. «визволитель») «у деяких релігіях – вчення про пришестя на землю рятівника-Месії, що виконує Божу волю» → «шовіністичне вчен-

ня про особливу, дуже важливу роль якогось одного народу в історії» (СУМ-1, с. 539) та ін.

В історії мови зафіксовано значну кількість розширених значень релігійних лексем, які не збереглися. Так, лексема *канон* у ранньо-християнський період функціонувала у значенні «церковна пісня (молитва) на честь святого або свята», від якого метонімічним способом спочатку утворилось значення «день напередодні свята, коли читали канони під час вечірні» (МСДРЯ, I, с. 1190), а згодом – розширене значення «кожен учорашній день» (без уточнення «з вечірньою молитвою»). Однак останнє значення в українській мові, на відміну від російської (*канон* → *канун*), не закріпилося. Є й протилежні випадки, коли розширені значення збереглися, а перші релігійні зникли: слово *халтура* (давні *хавтура*, *хавтур*, *хавтурити*), що походить від *ховати* «хоронити», «ховати», в українсько-білоруських говорах, окрім значень «список померлих для поминання у церкві», «поминки», мало значення «плата духовенству за проведення обряду» (ИЭСРЯ, с. 33-331), яке, припускаємо, розширилось до сучасного значення «побічний заробіток понад основний, звичайний» (СУМ-1, с. 1233), а самé забулось.

Розширені значення релігійних лексем за межами релігійного життя є досить продуктивними у використанні, про що свідчать розширення у спільнокореневих словах, оскільки, як відомо, актуальні ідеї, втілені у зміні значень слів, змінюють й інші слова цього семантичного поля [3, с. 455]: *бузувір* «людина, яка виявляє крайню релігійну нетерпимість до інакодумців, жорстоко переслідує їх; запеклий фанатик» → «взагалі зла, жорстока людина; мучитель, гнобитель, недолюдок»; *бузувірський* «дуже жорстокий»; *бузувірство* «жорстоке ставлення до кого-, чого-небудь»; *бузувірствувати* «діяти дуже жорстоко, робити бузувірські вчинки» (СУМ-20). Актуальність інноваційних розширених значень може стимулювати творення словотвірних неологізмів (*бузувірствувати*), що виникають виключно для називання понять, уже не пов'язаних з релігією.

Висновки. Лексикографічний матеріал доводить, що користування релігійною лексикою поза релігійною сферою сприяє появі у загальнонародному українському словнику одиниць із розширеною семантикою, чого досягнуто через витіснення диференційних семантичних ознак, пов'язаних з релігією, архісемами, яких посилили нові маловиразні периферійні семи. Активними є утворення широких значень у лексемах, які колись, до спеціалізації, уже були широкими; проте оновленні широкі семантичні утворення частіше містять стилістичні чи емоційно-оцінні уточнення. Історична розвідка презентує багато загублених розширень релігійних значень, а також тих, які розширеними можна назвати лише після відновлення за словниками первинних значень, оскільки вони вже забуті.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабенко Л.Г. Лексикология русского языка. – Екатеринбург, 2008.
2. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Моск. ин-та философии, литературы и истории. – Москва, 1939. – Т. 5. – С. 3 – 54.
3. Гак В.Г. Языковые преобразования. – Москва, 1998.
4. Димова С.Н. К проблеме широкого значения слова (на материале существительного «way») // Учен. записки. Моск. гос. пед. ун-та. – 1971. – Т. 416. – Вып. 1. – С. 120–135.
5. Думитру Э. Особенности развития и современное состояние русской геоморфологической терминологии: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». – Москва, 2008.

6. Журавлев А.Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации // Способы номинации в современном русском языке. – Москва, 1982. – С. 45-109.
7. Зализняк А.А. Многозначность в языке и способы ее представления. – Москва, 2006.
8. Красножан Ж. Функції детермінологізованих лексем у художньому тексті // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон, 2009. – Вип. IX. – С. 175 – 177.
9. Ляхова О.В. Детермінологізація й розширення значення слова в лексичній системі сучасної української мови // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 963. – Вип. 62. – С. 42-47.
10. Михалевиц О. Термінологізація та детермінологізація в економічній терміносистемі // Мовознавчий вісник. – Черкаси, 2009. – Вип. 9. – С. 135 – 141.
11. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. – Санкт-Петербург, 1996.
12. Пауль Г. Принципы истории языка / [перев. с нем. А.А. Холодовича]. – Москва, 1960.
13. Пуряева Н. Формування української церковно-обрядової термінології: (назви богослужбових предметів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 01 «Українська мова». – Київ, 2001.
14. Стасевський С.Б. Шляхи виникнення термінологічних значень // Культура слова. – 1978. – Вип. 15. – С. 66 – 70.
15. Тараненко О.О. Синекдоха // Українська мова: енциклопедія. – Київ, 2004. – С. 583.
16. Ульманн С. Семантические универсали / [перев. с англ. Л.Н. Иорданской] // Новое в лингвистике. – Москва, 1970. – Вып. 5. – С. 250-299.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Babenko L.G. Russian Lexicology. – Yekaterinburg, 2008.
2. Vinokur G.O. On some phenomena of word building in the Russian technical vocabulary // Trudy Mosk. in-ta filosofii, literatury i istorii. – Moskva, 1939. – Vol. 5. – P. 3 – 54.
3. Gak V.G. Language transformations. – Moskva, 1998.
4. Dimova S.N. On the issue of extended word meaning (on the material of the noun «way») // Uchen. zapiski. Mosk. gos. ped. un-ta. – 1971. – Vol. 416. – Issue 1. – P. 120-135.
5. Dumitru E. Specifics of development and the current state of the Russian geomorphological vocabulary: avtoref. dis. na soisk. uchenoy stepeni kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Russkiy yazyk». – Moskva, 2008.
6. Zhuravlev A.F. Technical capabilities of the Russian language in the sphere of object nomination // Sposoby nominatsii v sovremennom russkom yazyke. – Moskva, 1982. – P. 45-109.
7. Zaliznyak A.A. Polysemy in language and ways of its presentation. – Moskva, 2006.
8. Krasnozhan Zh. Functions of despecialized lexemes in a literary text // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. – Kherson, 2009. – Vyp. IKh. – P. 175 – 177.
9. Liakhova O.V. Determinologization and word meaning extension in the Modern Ukrainian lexicon // Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu im. V. N. Karazina. – 2011. – № 963. – Issue 62. – P. 42-47.
10. Mykhalevych O. Terminologization and determinologization of economic terms // Movoznavchyi visnyk. – Cherkasy, 2009. – Issue. 9. – P. 135 – 141.
11. Nikitin M.V. Linguistic semantics. – Sankt-Peterburg, 1996.
12. Paul G. Fundamentals of history of language / [translation from German by A.A. Kholodovich]. – Moskva, 1960.
13. Puriaeva N. Formation of the Ukrainian church ceremonial terminology: (names of liturgical items): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10. 02. 01 «Ukrainska mova». – Kyiv, 2001.
14. Stasevskiy S.B. Origin of terminological meanings // Kultura slova. – 1978. – Issue 15. – P. 66-70.
15. Taranenko O.O. Synecdoche // Ukrainska mova: entsyklopediia. – Kyiv, 2004. – P. 583.
16. Ulmann S. Semantics universals / [perev. s angl. L.N. Iordanskogoy] // Novoe v lingvistike. – Moskva, 1970. – Issue 5. – P. 250-299.

Kovtun A.A. Extension of Semantics of the Ukrainian Religious Lexemes beyond the Religious Sphere

Summary. The author investigates the issue of occurrence in religious lexemes of extended meanings beyond the religious sphere; their formation is seen as connected with displacement of archiseme out of religious meanings of religion-bound qualifiers. Extended meanings most actively form in the religious lexemes which have been extended before the specialization, but updated units often contain stylistic or emotionally-evaluative specifications. Historical sources retain many of lost extensions of the religious meanings as well as the and the meanings which may be regarded as extended only after the lexicographic restoration of their primary meanings, since the latter have fallen in oblivion.

Key words: semantics, seme, archiseme, differential seme, peripheral seme, semantics extension

Ковтун А.А. Расширение семантики украинских религиозных лексем за пределами религиозной сферы

Аннотация. Автор статьи исследует проблему возникновения в религиозных лексемах расширенных значений вне религиозной сферы; их образование связывает с вытеснением архисемы из религиозных значений дифференциальных признаков, связанных с религией. Широкие значения особенно активно образуются в религиозных лексемах, которые раньше, до специализации, уже были широкими, однако обновленные образования часто содержат стилистические или эмоционально-оценочные уточнения. Исторические источники сохраняют многие утерянные расширения религиозных значений, а также значения, которые расширенными можно считать только после лексикографического восстановления первичных значений, поскольку те уже забыты.

Ключевые слова: семантика, сема, архисема, дифференциальная сема, периферийная сема, расширение семантики